

УДК: 37.015.3

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ
МЕТАЗДІБНОСТЕЙ ТА МЕТАЯКОСТЕЙ В УМОВАХ НАВЧАННЯ У
ВИШАХ**

Демидюк О. Б.

Харківський національний університет будівництва та архітектури, Україна,
Харків

Представлені теоретико-методологічні та практичні результати дослідження, яке спрямоване на вирішення актуальної проблеми розвитку професійно, соціально і екзистенційно значущих здібностей і якостей особистості безпосередньо в процесі навчання у ВНЗ. Теоретично обґрунтовано та емпірично досліджено психологічні закономірності й механізми цілеспрямованого розвитку метаздібностей та метаякостей студента. Виявлена позитивна кореляція метаздібностей і метаякостей з когнітивно-смісловим орієнтуванням особистості. Встановлено зв'язок між рівнем розвитку метаякостей і широтою орієнтування, що відкриває можливість ефективного цілеспрямованого розвитку особистості студента в умовах навчання в контексті заданого орієнтування.

Ключові слова: цілеспрямований розвиток, здібності та якості, особистість студента, широта орієнтування, ефективне навчання.

Демидюк О. Б. Психолого-педагогические принципы развития метаспособностей и метакачеств в условиях вузовского обучения / Харьковский национальный университет строительства и архитектуры, Украина, Харьков

Представлены теоретико-методологические и практические результаты исследования, направленного на решение актуальной проблемы развития профессионально, социально и экзистенциально значимых способностей и

качеств личности непосредственно в процессе обучения в ВУЗе. Теоретически обосновано и эмпирически исследовано психологические закономерности и механизмы целенаправленного развития метаспособностей и метакачеств студента. Выявлена положительная корреляция метаспособностей и метакачеств с когнитивно-смысловой ориентировкой личности. Установлена связь между уровнем развития метакачеств и шириной ориентировки, что открывает возможность эффективного целенаправленного развития личности студента в условиях обучения в контексте заданной ориентировки.

Ключевые слова: целенаправленное развитие, способности и качества, личность студента, ширина ориентировки, эффективное обучение.

Demydiuk O. B. Psychological and pedagogical principles of metacapacities and metaqualities development under conditions of university education / Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture, Ukraine, Kharkiv

Theoretical, methodological and practical results of research dealing with solving urgent issue of development of professionally, socially and existentially valued abilities and qualities of a personality directly in the training process at the university are presented. Psychological patterns and mechanisms of purposeful development of student's metacapacities and metaqualities are theoretically justified and empirically investigated. The positive correlation of metacapacities and metaqualities with sense-cognitive orientation of a personality is revealed. The relationship between the level of metaqualities development and orientation span is discovered. It opens the possibility of effective purposeful development of student's personality under conditions of training in the context of a given orientation.

Key words: purposeful development, capacities and qualities, student's personality, orientation span, effective training.

Вступ. Сучасний соціум, що перебуває в стані інтенсивних соціальних і технологічних трансформацій, висуває нові вимоги до підготовки фахівців, які потребують нових характеристик. Поряд із професійними знаннями виникає необхідність розвитку здібностей і якостей особистості, яка не тільки ефективно функціонує в умовах змін, а й розвивається спонтанно з темпами

розвитку суспільства. У зв'язку з цим виникає проблема визначення таких особистісних ресурсів та шляхів їх цілеспрямованого розвитку.

Крім того, розвиток особистості в її цілісності, в свою чергу, потребує розробки чітких критеріїв ефективності цього процесу. Одним із таких критеріїв може стати комплексний показник, що відображає смисловий, когнітивний і діяльнісний рівні розвитку особистості, які в інтегрованій формі виражені в ступені сформованості здібностей і якостей особистості.

У психологічній літературі проблема вивчення здібностей та якостей особистості міститься в основному в роботах, що пов'язані з професійним розвитком особистості (Н. С. Глуханюк, А. Ю. Дьяченко, О. П. Саннікова, Т. М. Титаренко та ін.). Кожне дослідження з певних позицій вносить свій внесок у розширення системи пояснень цих явищ. Саме тому є необхідним здійснення спеціального дослідження, яке змогло б з позицій системного підходу об'єднати наукові досягнення з метою цілеспрямованого розвитку актуальних для часу трансформацій особистісних ресурсів в умовах навчання у ВНЗ.

Але, у рамках сучасної освіти нам не відома програма цілеспрямованого комплексного розвитку професійно, соціально і екзистенційно значущих здібностей і якостей безпосередньо в процесі навчання у ВНЗ. Оскільки існує взаємозв'язок між когнітивним і особистісним розвитком, доцільно здійснювати процес розвитку актуальних здібностей і якостей у самому процесі освоєння конкретних навчальних предметів. У зв'язку з цим виникає необхідність пошуку принципів організації ефективного навчання, в рамках якого можливий розвиток здібностей і якостей на основі врахування психологічних закономірностей їх формування як в умовах повсякденності, так і в умовах цілеспрямованого розвитку.

Теоретико-методологічний аналіз розробок за означеною тематикою й наші попередні дослідження визначили напрямок пошуку комплексу актуальних для сучасності здібностей та якостей особистості, та психологічних закономірностей їх розвитку в умовах навчання у ВНЗ. Це є актуальним завданням психологічної науки для відповіді освіти на виклик сучасного суспільства, що постійно змінюється.

Мета статті – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити психологічні закономірності й механізми цілеспрямованого розвитку мета здібностей та метаякостей особистості студента, які є актуальними для інтенсивних соціальних і технологічних трансформацій, що відбуваються в сучасному суспільстві.

Завдання дослідження:

1. На основі теоретичного аналізу систематизувати сучасні наукові підходи до визначення здібностей та якостей особистості, виявити їх психологічну сутність, чинники і детермінанти їх цілеспрямованого розвитку [1, с. 37 - 39].

2. Визначити комплекс професійно, соціально та екзистенційно значущих здібностей та якостей, які є актуальними для періоду соціальних та технологічних трансформацій, на основі системного аналізу потреб сучасного ринку праці, літературних джерел, що описують високо ефективних особистостей, та методів анкетування, ідеографії та статистики [2, с. 59].

3. Розробити концепцію і психолого-педагогічні засади цілеспрямованого формування і розвитку здібностей та якостей особистості в умовах навчання у ВНЗ.

4. Створити програму емпіричного дослідження, розробити комплекс методів, методик та інструментів, що спрямовані на вивчення закономірностей цілеспрямованого розвитку здібностей і якостей особистості та можливості їх використання як критерію визначення і виміру рівня особистісного розвитку.

5. Виявити та дослідити специфіку взаємозв'язків між визначеними здібностями та якостями особистості, а також їх зв'язки з когнітивним і смисловим орієнтуванням особистості; встановити характер їх поєднання в контексті розвитку.

6. Емпірично підтвердити можливість цілеспрямованого розвитку здібностей та якостей особистості, дослідити динаміку їх розвитку та визначити ефективність психолого-педагогічних принципів такого розвитку в умовах навчання у ВНЗ.

Аналіз та узагальнення літературних джерел та практичного досвіду дозволив представити психологічні закономірності та механізми формування

особистісних ресурсів індивіда (його здібностей і якостей), як природний спонтанний процес. Для цього була обрана екзистенційна модель, що відображає етапи та психологічні механізми саморозвитку особистості в процесі її взаємодії з навколишнім середовищем (природним, соціальним, духовним) [3, с. 185].

Процес екзистенційного розвитку забезпечується низкою психологічних механізмів. А саме:

Психологічний механізм взаємодії внутрішньої і зовнішньої діяльності (свідомості і поведінки) забезпечує всі п'ять етапів екзистенційного кола розвитку. Він відображає процес розвитку особистісних ресурсів на двох рівнях: когнітивно-смісловому і діяльнісному. В силу роботи принципу зворотного зв'язку 1) на когнітивно-смісловому рівні забезпечується управління процесом формування здібностей і якостей особистості, 2) на діяльнісному рівні забезпечується процес здійснення способів діяльності, які використовуються для реалізації особистісних смислів, та інтеграції у внутрішні ресурси індивіда через їх автоматизацію.

Психологічний механізм урівноваження особистісних смислів, внутрішніх ресурсів і зовнішніх умов [5, с. 35] запускає і підтримує процес розвитку здібностей і якостей особистості на основі того ж принципу зворотного зв'язку. В силу природного амбівалентного прагнення людини до самозбереження та саморозвитку, вона постійно прагне до відновлення рівноваги між своїми смислами - ресурсами - середовищем. Цей процес безперервний, оскільки розвиток одного з компонентів системи неминуче веде до порушення рівноваги системи в цілому і спонукає до дій з розвитку її нерівноважних компонентів. Таким чином, забезпечується безперервність процесу розвитку особистісних ресурсів.

Психологічний механізм широти когнітивно-сміслового орієнтування забезпечує ефективність процесу розвитку здібностей і якостей особистості за допомогою забезпечення властивостей (системності, усвідомленості, інтенсивності, індивідуалізованості, умотивованості, швидкості автоматизації)

способів діяльності, які використовуються для реалізації особистісних смислів та інтегрують в особистісні ресурси.

Психологічний механізм стратегічного орієнтування забезпечує оптимізацію процесу формування та розвитку здібностей і якостей особистості. Винесене наперед орієнтування дозволяє оптимально організувати способи діяльності, що використовуються, в систему, де результат попередньої дії стає способом здійснення наступної. Системний перехід результатів в умови дозволяє забезпечити безперервність процесу, а охоплення стратегічного орієнтування обумовлює часте повторення успішних способів діяльності. Як наслідок, відбувається швидка автоматизація та інтеграція успішних способів діяльності у внутрішні ресурси індивіда та їх трансформація в здібності та якості особистості [4, с. 193 - 194].

Висновки. Розроблена концепція дозволила забезпечити передумови цілеспрямованого формування здібностей і якостей особистості за допомогою моделювання екзистенційних умов її розвитку через створення навчального середовища, яке запускає та оптимізує роботу психологічних механізмів розвитку здібностей і якостей особистості в умовах навчання.

У результаті пролонгованого навчального експерименту встановлено, що існує можливість цілеспрямованого формування здібностей і якостей особистості в умовах навчання у ВНЗ у процесі засвоєння конкретних навчальних предметів, що забезпечує інтеграцію когнітивного і особистісного розвитку студента.

Визначено, що ефективність формування метаздібностей і метаякостей залежить від широти когнітивного і смислового орієнтувань особистості. Сміслові орієнтування задає стійку внутрішню мотивацію, а когнітивне визначає зміст і стратегію реалізації способів діяльності для задоволення особистісних смислів. Широта орієнтування детермінує мотивацію, усвідомленість, системність і успішність використовуваних способів діяльності, що обумовлює частотність їх застосування, і, як наслідок швидкість автоматизації і трансформації в здібності та якості особистості студента.

Література:

1. Демидюк О. Б. Представление концепций способностей и качеств в различных контекстах / О. Б. Демидюк // Вісник Харківського національного університету. Серія психологія. № 662. — Х., 2005, — С. 37 — 39.

2. Демидюк О. Б. Целенаправленное развитие метаспособностей и метакачеств в условиях естественного университетского обучения / О. Б. Демидюк // Науковий вісник ПДПУ ім. К. Д. Ушинського. — Одеса, 2009, — С. 57 — 61.

3. Сергеева Т. В. Эко-Гуманистическое саморазвитие : Монография / Т. В. Сергеева // АП «Блок». — Х., 2009. — 547 с.

4. Сергеева Т. В., Демидюк О. Б. Психологічні закономірності й механізми розвитку здібностей і якостей особистості в умовах повсякденності / Т. В. Сергеева, О. Б. Демидюк // Вісник ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Психологія. — Харків : ХНПУ, 2012. — Вип. 44. Частина II. — С. 192 — 199.

5. Сергеева Т. В. Эко-Гуманистическая технология саморазвития : Монография / Т. В. Сергеева // АП «Блок». — Х., 2010. — 215 с.

References:

1 Demidyuk O. B. Predstavleniye kontseptsiy sposobnostey i kachestv v razlichnykh kontekstakh / O. B. Demidyuk // Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia psykholohiia. № 662. — Kh., 2005, — S. 37 — 39.

2. Demidyuk O. B. Tselenappravlennoye razvitiye metasposobnostey i metakachestv v usloviyakh estestvennogo universitetskogo obucheniya / O. B. Demidyuk // Naukovyi visnyk PDPU im. K. D. Ushynskoho. — Odesa, 2009, — S. 57 — 61.

3. Sergeyeva T. V. Eko-Gumanisticheskoye samorazvitiye : Monografiya / T. V. Sergeyeva // AP «Blok». — Kh., 2009. — 547 s.

4. Serheieva T. V., Demydiuk O. B. Psykholohichni zakonomirnosti y mekhanizmy rozvytku zdibnostei i yakostei osobystosti v umovakh povsiakdennosti / T. V. Serheieva, O. B. Demydiuk // Visnyk KhNPU im. H. S. Skovorody. Psykholohiia. — Kharkiv : KhNPU, 2012. — Vyp. 44. Chastyna II. — S. 192 — 199.

5. Sergeyeva T. V. Eko-Gumanisticheskaya tekhnologiya samorazvitiya : Monografiya / T. V. Sergeyeva // AP «Blok». — Kh., 2010. — 215 s.